

original scientific paper
prejeto: 2002-04-16

UDK 94(497.4/.5)"18/19":329.3

"CROATIA ALPESTRIS": VPRAŠANJE UMESTITVE SLOVENSKIH DEŽEL V HRVAŠKE PRAVAŠKE KONCEPTE

Andrej RAHTEN

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijeva 18
e-mail: andrej.rahten@gov.si

IZVLEČEK

V razpravi je predstavljeno stališče slovenskih in hrvaških politikov do vprašanja umestitve slovenskih dežel v hrvaške pravaške koncepte v obdobju habsburške monarhije. Na podlagi politične publicistike so ovrednoteni zlasti pogledi hrvaških pravašev Anteja Starčevića, Eugena Kvaternika, Mihovila Pavlinovića in njihovih političnih naslednikov. Prikazani so tudi odzivi slovenske politike na velikohrvaški pravaški program, še zlasti stališča Valentina Zarnika, Ivana Tavčarja, Ivana Šusteršiča in Janeza Evangelista Kreka. Poleg časopisnih virov je avtor vključil v raziskave tudi stenografske zapisnike deželnih zastopstev in dunajskega parlamenta, v katerem so pod zastavo trializma sodelovali slovenski in hrvaški poslanci.

Ključne besede: habsburška monarhija, slovensko-hrvaški odnosi, pravaštvo, trializem

"CROATIA ALPESTRIS": LA QUESTIONE DEI TERRITORI SLOVENI SECONDO I PARTITI CROATI DEL DIRITTO

SINTESI

Il contributo illustra la posizione dei politici sloveni e croati sulla questione dei territori sloveni portata avanti dai partiti croati del Diritto al tempo della monarchia asburgica. Sulla base della pubblicistica politica sono messi in evidenza soprattutto i punti di vista dei croati Ante Starčević, Eugen Kvaternik, Mihovil Pavlinović e dei loro eredi politici. Sono illustrate anche le reazioni dei politici sloveni al programma dei partiti croati del Diritto sulla Grande Croazia, in particolare le opinioni di Valentin Zarnik, Ivan Tavčar, Ivan Šusteršič e Janez Evangelist Krek. Nella sua ricerca, l'autore si è basato su fonti giornalistiche, ma anche sui verbali stenografici delle rappresentanze provinciali e del parlamento di Vienna, in seno al quale i deputati sloveni e croati collaboravano sotto la bandiera del Trialismo.

Parole chiave: monarchia asburgica, rapporti sloveno-croati, partiti croati del Diritto, Trialismo

Zgodovina slovensko-hrvaških političnih odnosov pozna tako obdobja konfliktov kot tudi obdobja zavezništev. Sodelovanje med slovenskimi in hrvaškimi politiki je doseglo vrhunec v zadnjih dveh desetletjih habsburške monarhije, ko so slovenski voditelji poudarjali narodno enotnost s Hrvati in se celo razglašali za "alpske" oz. "planinske Hrvate". Nosilci zavezništva so bili takrat slovenski katoliški narodnjaki in hrvaški pravaši. Že kmalu po ustanovitvi jugoslovanske države je prišlo do ohladitve odnosov med narodom, spomin na nekdanjo politično koalicijo pa je v obdobju monarhistične Jugoslavije hitro zbledel. Historiografija je začela tej problematiki posvečati večjo pozornost v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, kar je zlasti zasluga treh izvrstnih poznavalcev te problematike – dr. Lojzeta Udetja, dr. Mirjane Gross in dr. Janka Pleterskega (Ude, 1971; Gross, 1973; Gross, 2000; Pleterski, 1969). V tem prispevku želim osvetliti predvsem vprašanje umestitve slovenskih dežel v hrvaške pravaške koncepte in tako nadgraditi dosedanja dognanja v zgodovino-pisju.

Uvodoma je potrebno na kratko predstaviti razvoj pravaške ideologije na Hrvaškem. Izoblikovala sta jo v drugi polovici 19. stoletja politična publicista in poslanca v hrvaškem saboru dr. Ante Starčević (Jelčić, Sabljak, 1997) in Eugen Kvaternik. V svojih razpravah sta se zavzemala za samostojno hrvaško državo, ki bi bila suverena tako v odnosu do Avstrije kot tudi do Ogrske. Z obema naj bi ju v obliki personalne unije povezovala zgolj oseba vladarja. Sicer sta bila Starčević in Kvaternik zaprisežena germanofoba, kar naj bi bila posledica njunih negativnih izkušenj iz mladosti. Prvemu je ostal v spominu domnevni sadizem nemških častnikov v Vojni krajini, od koder je kot sin Hrvata in Srbkinje izhajal, drugi pa je imel probleme pri opravljanju odvetniške prakse, za kar je krivil avstrijske oblastnike v podobi "Bachovih huzarjev" (Gross, 2000, 41; 64-65). Negativno sta bila razpoložena tudi do madžarske politične elite, ker ni upoštevala pravic hrvaške države in enakopravnega statusa, ki naj bi slednji pripadal po historičnem pravu.

Romantično komponento Starčevićeve in Kvaternikove ideologije je predstavljala zaverovanost v slavno srednjeveško preteklost, ko so Hrvatom vladali kralji narodne dinastije. Obžalovala sta, da je hrvaška država prišla pod ogrsko in avstrijsko politično dominacijo. Trdila sta, da je takšno stanje nezakonito, saj so hrvaški stanovni kot zastopniki hrvaškega političnega naroda leta 1527 prostovoljno sklenili zvezo z vladarji iz habsburške dinastije, ki so jo nato leta 1712 potrdili še s pragmatično sankcijo (Starčević, 1971, 74-79).

Starčević in Kvaternik, ki sta se navduševala nad idejami razsvetljenstva in francoske revolucije, sta menila, da je pravica do zastopanja hrvaškega političnega naroda iz starih stanov prešla na celotno hrvaško ljudstvo. Prav tako sta, izhajajoč iz tradicij razsvetljenstva,

zagovarjala liberalne postulate in nastopala proti vmešavanju Cerkve v politiko. V habsburškem dvoru sta videla trdnjavo reakcije in klerikalizma. Njune antipatije do Habsburžanov so se kazale tudi v kultu Zrinjskega in Frankopana, ki sta ga gojila. Leta 1871, ob 200-letnici zrinjsko-frankopanske zarote, je Kvaternik organiziral "rakoviški upor" proti avstro-ogrskim oblastem, ki pa ga je plačal z glavo. Starčević je nadaljeval boj za uresničitev pravaških idej sam in si prislužil častitljivi vzdevek "oče hrvaške domovine".

Hrvaška domovina, kot si jo je zamišljal Starčević, naj bi obsegala tudi slovenske dežele. Sploh je o Slovencih menil, da so kot "planinski Hrvati" del hrvaške politične nacije. Nauk o "alpskih Hrvatih" je prevzel od Pavla Ritterja Vitezovića, ki je leta 1700 v spisu *Croatia rediviva* slovenske dežele poimenoval "Croatia Alpestris" (Vitezović, 1997, 27; 140). Starčević je utemeljeval pripadnost Slovencev hrvaškemu državnemu pravu s formulacijo v pragmatični sankciji iz leta 1712, ki je dovoljevala Habsburžankam, da imajo oblast na Hrvaškem samo pod pogojem, če bodo istočasno vladale tudi Štajerski, Kranjski in Koroški (Starčević, 1943, 42; Lončar, 1912).

Poleg Slovencev je Starčević med Hrvate prišteval tudi Srbe in bosanske muslimane. Njegov nauk je nastal predvsem kot obramba pred trditvami Pavla Josefa Šafarika, Jerneja Kopitarja in Vuka Karadžića, ki so kajkavske Hrvate prištevali k Slovincem, štokavske pa k Srbom.

Poleg dežel hrvaške "troedine kraljevine", Istre, Kranjske, Goriške, Štajerske, Koroške, Bosne in Hercegovine ter Vojvodine, ki so spadale v okvir habsburške monarhije, je Starčević kot hrvaško ozemlje obravnaval tudi Srbijo in Črno goro. Zanj so bili Srbi zgolj geografski pojem in celo o carju Dušanu ter Nemanjićih je menil, da so bili Hrvati (Horvat, 1940, 307). Priznaval pa je, da na hrvaškem ozemlju ne živijo samo Hrvati, ampak tudi t. i. "slavoserbi". S tem izrazom pa ni poimenoval samo pravoslavcev, kot se to pogosto zmotno misli. Slavoserbi so bili v Starčevićevih očeh vsi tisti, ki naj bi bili poslušno orodje v rokah politike Dunaja ali Budimpešte, pri tem pa delovali v škodo hrvaškim nacionalnim interesom. To so bili lahko tudi režimsko usmerjeni politiki katoliške vere, čeprav je res, da so jedro te skupine predstavljali pravoslavci.

Za razliko od Starčevića, ki je v celoti negiral obstoj srbskega naroda, se je Kvaternikov koncept hrvaške politične nacije raztezal samo do Drine in ni vključeval Srbije ter Črne gore. So pa bili tudi v njegovih očeh Slovenci "alpski" ali "noriški Hrvati". Toda za razliko od Starčevića, ki je dopuščal možnost, da se "planinske brate" vpraša za odobritev, če se strinjajo z vključitvijo v hrvaško državo, je bila za Kvaternika njihova inkorporacija nekaj samoumevnega (Gross, 2000, 109-110). Starčević je zagotavljal, da pri njegovem konceptu združevanja hrvaških dežel ne gre za podrejanje njih

drugim, ampak za enakopravno povezovanje pod enim vladarjem, eno vlado in eno zakonodajno oblastjo. Sicer pa naj bi mu bilo vseeno, če sta vlada in sabor v Splitu, Ljubljani ali kje drugje (Starčević, 1943, 247). Poudarjal je, da zanj šteje samo svobodna odločitev, čeprav je obžaloval, ker naj bi se Slovenci odtujili matici (Starčević, 1971b, 190).

Krivdo za takšno stanje je Starčević pripisoval Nemcem, Rusom in slavoserbom. Če Slovenci ne bi pristali na vključitev v hrvaško državo, bi po njegovem mnenju podlegli pritiskom protestantizma, germanizacije in italijanizacije. To je trdil tudi Kvaternik, ki je Slovincem polagal na srce, da morajo stopiti pod okrilje hrvaškega sabora, kajti "ovdje ste gazde i u svojem, u tuđih rajhsratih vi ste čorbine čorbe čorba" (Gross, 2000, 246; 268).

Tudi dalmatinski pravaši so Slovence vabili, naj se izrečejo za hrvaško državno pravo. Idejni začetnik dalmatinskega pravaštva don Mihovil Pavlinović jih je sicer imenoval "planinski Hrvati", vendar so njegovi nasledniki to ime večinoma opustili in zastopali stališče, da gre za dva "bratska naroda" (Diklić, 1998, 108; 142; 156; 183).

Slovenski politiki sprva niso bili nič kaj navdušeni nad vabili pravašev, naj se "vrnejo" v sklop hrvaške kraljevine. Precej bližji jim je bil jugoslovanski koncept Narodne stranke Josipa Juraja Strossmayerja. Rezultat sodelovanja z omenjeno politično skupino je bil tudi kongres leta 1870 v Ljubljani (Korunić, 1985, 392-394). Starčević ga je v glasilu svoje Stranke prava ocenil zelo kritično, prisotne "Jugoslavace" pa obtožil, da s to "austrijado" želijo "spremeniti Hrvate v Kranjce" in da se družijo s "politično še nezrelimi Planinci" (Gross, 2000, 306).

Negativen vpliv na Starčevićevo podobo med slovenskimi politiki so imele tudi njegove ozemeljske zahteve, da je potrebno v Hrvaško vključiti tudi okraja Žumberk (Žumberk; Starčević ga je imenoval "Šumberrieg") in Marijindol (Marindol), ki ju je po ukinutvi Vojne krajine zahtevala tudi Vojvodina Kranjska. Poleg tega se je v svojih saborskih govorih zavzemal celo za inkorporacijo Celja in Metlike, ki naj bi po njegovem mnenju historično prav tako spadala v okvir hrvaške kraljevine (Starčević, 1943, 47). Celje in omenjene predele Kranjske je v sklopu Hrvaške videl tudi Pavlinović (Diklić, 1998, 108).

Žumberk in Marijindol sta bila do leta 1746 v sklopu Vojvodine Kranjske, nato pa sta postala del Vojne krajine (Orožen, 1901, 180). Z zakonom iz leta 1871 sta bila oba okraja izrecno izvzeta iz inkorporacije razpuščene Vojne krajine k Hrvaški, zgolj provizorično pa sta bila podrejena hrvaški banovinski vladi. Vse do razpada Avstro-Ogrske sta nato ostala kamen spotike med Dunajem in Budimpešto oz. Ljubljano in Zagrebom. Kranjski deželni zbor ni želel popustiti pred zahtevami ogrske vlade in hrvaškega sabora (Mal, 1911,

266-268, 313-315). Še zlasti zavzeto so pravice Vojvodine Kranjske branili zastopniki nemške stranke, ki so s tem dokazovali svoj deželni patriotizem. Slovenski narodnjaki pa so se znašli v težkem položaju. Po eni strani niso želeli z mejnimi spori oteževati odnosov s hrvaškimi "brati", po drugi strani pa si niso smeli privoščiti, da bi nemški in "nemškutarski" poslanci lahko trdili, da se edini brigajo za koristi dežele.

Med najbolj vnetimi branilci pravic Kranjske do Žumberka je bil znani renegat Karl Deschmann, ki mu je vneto asistiral Josef vitez Savinschegg. Sploh je nastopala celotna nemška deželnozborska stranka proti hrvaškim zahtevam, medtem ko si slovenski politiki glede tega vprašanja niso bili enotni. Dr. Valentin Zarnik je v deželnem zboru 21. oktobra 1881 nastopil proti vrnitvi spornih okrajev Kranjski, ker je tamkajšnje prebivalstvo hrvaško oz. srbsko in ker naj bi si samo želelo hrvaško upravo. Na opozorila nemških poslancev, da bi imeli Hrvati do Slovencev še večje teritorialne zahteve, če bi imeli za to državnopravno podlago, je Zarnik odgovoril: "Jaz sem mnenja, da, ako bi nas Hrvatje zahtevali do Krke, bi se mi z vso silo uprli, ako bi nas pa zahtevali, kakor hočejo Starčevićjanci, vse, ter bi nam sredstvo povedali, po katerem pridemo pod hrvatsko upravo, bi jaz z entuzijazmom rekel: Le vzemite nas! ... namreč nas Slovence, Nemcev ne potrebujemo nič zraven" (ODZK, 21. 10. 1881).

Zadnji veliki razpravi v kranjskem deželnem parlamentu o vprašanju pripadnosti Žumberka in Marijindola sta bili 22. januarja in 8. februarja 1896. Kot glavni zagovornik pravic Kranjske je nastopil voditelj Katoliške narodne stranke (KNS) kanonik Karel Klun. Njegov govor ni bil naperjen proti Hrvatom, ampak se je lotil Madžarov. Opozoril je, da so si na podoben način že prisvojili Reko, ki je nekoč prav tako spadala h Kranjski (od 1471 do 1776). Po njegovem mnenju naj bi bilo ogrski vladi vseeno, ali Žumberčani "ostanejo Hrvati ali pa postanejo Slovenci", saj Madžari enako "črtijo vse Slované", prav tako pa "vedo, da imajo Žumberčani glavno zvezo in glavni promet z deželo Kranjsko in da bi radi tega priprosti narod v svoji celoti glasoval za združenje z deželo Kranjsko". Madžarom naj bi zgolj dišali veliki žumberški gozdovi, sicer pa naj bi po Klunovem mnenju nameravali oblikovati poseben ogrski okraj, ki bi bil podrejen ogrskemu guvernerju na Reki, ne pa hrvaškemu banu v Zagrebu. Prvak KNS je bil pripravljen odstopiti Žumberk Ogrom samo za določeno odškodnino, na vsak način pa je zahteval vrnitev Marijindola (ODZK, 22. 1. 1896).

Klunovo zahtevo je brezpogojno podprla nemška stranka, poslanci Narodno-napredne stranke pa so bili do nje zelo zadržani. Njihov voditelj dr. Ivan Tavčar je sicer priznaval, da sporna okraja historično pripadata Kranjski, vendar pa sta etnično hrvaška, prebivalstvo pa naj bi gravitiralo na hrvaško stran. Ni se mu zdelo smiselno priključevati pokrajine, ki je revna in bo

potrebovala velika finančna sredstva za gradnjo cest, vodovodov, šol ipd. Vprašal se je, "ali bi se v istini izplačalo, zaradi ubornega in beraškega Žumberka se postaviti v nasprotje s celim hrvatskim narodom, ki ima pravico do te pokrajine, ne vsled historičnega, temveč vsled naravnega prava". Tavčarja je potolažil poslanec KNS Andrej Kalan, ki je dejal, da si tudi KNS želi živeti v prijateljskih odnosih "z rodnimi brati onkraj Sotle", vendar je pač potrebno zahtevati od ogrske vlade to, kar Kranjski historično pripada. To je potrdil tudi njegov belokranjski strankarski kolega Schweiger, ki je izrazil prepričanje, da bi na referendumu 99% Žumberčanov glasovalo za Kranjsko. Tavčar je odvrnil, da hrvaški časopisi pišejo drugače, nakar je Schweiger pribil, da tako pišejo tisti, "ki bi tudi radi imeli, da bi mi, ki smo onkraj Gorjancev, bili Hrvati, ker nas Belokranjce tako zovejo planinske Hrvate" (ODZK, 8. 2. 1896).

Popustljivo Tavčarjevo stališče do hrvaških zahtev je bilo posledica njegovih odličnih odnosov s pravaši. Pogosto je namreč obiskoval njihove shode in si s svojimi napitnicami hrvaškemu državnemu pravu pridobil velike simpatije. Že leta 1882 je na neki proslavi v Zagrebu izjavil, da so slovenske dežele "samo kos zemlje hrvatske" (Gross, 2001, 734). Šest let kasneje je v Djakovu na slovesnosti ob petdesetletnici Strossmayerjevega mašništva poudaril, "da je bodočnost slovenskega naroda ohranjena samo tedaj, če stoji za nami mogočna in zavedna Hrvatska". Dejal je tudi, da "če pa Hrvatska pogine, ne preostane nam družega, nego poiskati si grob, kamor bi se slovenstvo za vedno zakopalo". Leta 1893 je na Gunduličevi slavnosti v Dubrovniku dejal, "da je jedina rešitev naroda slovenskega hrvatsko državno pravo in da je on privrženec tega prava, odkar ume politično misliti" (Kermavner, 1966, 236). Naslednje leto je imel voditelj kranjskih liberalcev odmeven nastop tudi ob položitvi temeljnega kamna za Starčevićev dom v Zagrebu. Ob njegovem govoru je nastalo "tako bučno odobravanje", da bi se dvorana "skoro podrla", pravaši pa so bili od "navdušenja poloblazni" (Hribar, 1983, 204-205). Med drugim je dejal, "da Slovenci vidijo svojo rešitev samo v državni skupnosti s Hrvati, ker se bodo drugače utopili v nemškem morju in italijanski puščavi". V Hrvaški naj bi zato videli zatočišče in si "kot planinski Hrvati" želeli združitev z njo na temelju Starčevićevega programa (Gross, 2001, 740-741).

Za razliko od Tavčarja, ki je bil očitno bolj pravaški od samih pravašev, je njegov strankarski kolega Ivan Hribar več sodeloval s Starčevićimi oponenti iz Neodvisne narodne stranke. Tako je imel Hribar po lastnem pričevanju v stanovanju obešeno sliko Strossmayerja, medtem ko je Tavčar demonstrativno izobesil Starčevićovo (Hribar, 1983, 205).

Tudi konservativni Klun je izražal nestrinjanje s Tavčarjevimi napitnicami hrvaškemu državnemu pravu in obsojal sodelovanje liberalnih poslancev s "starče-

vičanci" iz Istre in Dalmacije v državnem zboru (Kermavner, 1966, 217-218; Pleterski, 1981a, 34-37). Na I. slovenskem katoliškem shodu leta 1892 v Ljubljani predlog istrskega dekana Josipa Kompareta, naj se v vseslovenski odbor katoliških narodnjakov imenujejo tudi hrvaški predstavniki, ni dobil zadostne podpore. Podprl ga je dr. Janez Evangelist Krek, vendar pa sta mu nasprotovala ideolog slovenskega političnega katolicizma dr. Anton Mahnič in dr. Ivan Šusteršič, ki je takrat začel svoj vzpon na slovenski politični Olimp. Oba sta menila, da položaj še ni zrel za direktno vključitev Hrvatov v skupno katoliško politično organizacijo. Mahnič je v zvezi s tem dejal: "Preženimo liberalce iz svoje domovine in potem se bomo z vso ljubeznijo in z vsemi silami oklenili bratov Hrvatov." Šusteršič se je strinjal z Mahničem, "da glejmo, da bo naša hiša najprej čista, potem hodimo k sosedu" (PPO, 1893, 142-143).

Že v drugi polovici devetdesetih let 19. stoletja pa je prišlo do pomembnega obrata v razmišljanju slovenskih katoliških narodnjakov glede povezovanja s hrvaškimi politikami (Radosavljevič, 1994, 335-351). To je bila predvsem posledica razočaranja nad politiko nemških krščanskih socialcev, ki so se v državnem zboru pogosto povezovali z nemškimi nacionalci (Pleterski, 1981b, 61-68). V iskanju novih zaveznikov so se prvaki KNS odločili za navezavo stikov s pravaši (Rahten, 2001, 25-27).

Njihova prizadevanja so padla v čas, ko je med pravaši v banovini vladal razkol med t.i. "domovinaško" in "čisto" stranko prava, ki jo je vodil dr. Josip Frank. Domovinaši so leta 1892 sklenili sporazum z Neodvisno narodno stranko in leta 1894 sprejeli državnopravni program, ki je zahteval združitev hrvaških dežel ter Bosne in Hercegovine v eno državno telo, enakopravno Ogrski in v okviru habsburške monarhije. Program ni vključeval slovenskih dežel, vseboval je zgolj obljubo, da bodo podpisniki "podpirali z vso močjo tudi prizadevanje bratov Slovencev, da se tudi slovenske dežele temu državnemu telesu priključijo" (Gross, 1973, 278-280). Poleg frankovcev je tako formuliran program obsojal tudi del dalmatinskih pravašev pod vodstvom duhovnika Iva Prodana, ki ga je najbolj motilo dejstvo, da so bile izvzete Koroška, Štajerska in Kranjska (Diklić, 1998, 379-380).

12. oktobra 1898 je delegacija KNS, ki so jo sestavljali Krek, Andrej Kalan in dr. Janko Brejc, obiskala zborovanje domovinašev na Trsatu. "Dični slovenski sokoli", kot jih je v pozdravnem govoru poimenoval predsednik Juraj baron Rukavina, so doživeli burne ovacije. Rukavina jim je dejal, "da stranka prava že od nekdaj računa na njihova hrvaška čustva, s katerimi bodo nekoč vsi s svobodno voljo objeli idejo čistega in iskrenega enakopravnega zedinjenja s Hrvati, kot del istega naroda". Kalan je v odgovoru poudaril, da je potrebno na jugu Avstrije ustanoviti "krepko organizacijo jugoslovanskih narodov". Izrazil je zadovoljstvo,

ker naj bi pravaši zastopali iste ideje kot KNS: idejo krščanstva, idejo hrvaškega državnega prava in idejo gospodarske organizacije za narod. Tudi Krek je izjavil, da "se morajo Slovenci združiti s Hrvati na temelju hrvaškega državnega prava". Istrski pravaški poslanec Vjekoslav Spinčić je nato vneseno ugotovil, da se je s pristankom KNS na hrvaško državno pravo hrvaška kraljevina "povečala" (HD, 18. 10. 1898; SI, 13. 10., 14. 10. 1898; NS, 27. 10. 1898).

Medtem ko so domovinaši ocenjevali shod na Trsat kot izredno uspešen, so njihovi nasprotniki iz Čiste stranke prava trdili, da je šlo za debakel, ki bi bil še večji, "če ne bi zviti g. Spinčić, ki se vedno sladko-kislo smeji, pripeljal tistih par planinskih Hrvatov, da se izrazijo za hrvaško državno pravo" (HP, 3. 11. 1898). "Čisti" pravaši dr. Josipa Franka (Matković, 2001) so sicer načelno pozdravljali povezovanje z "brati onkraj Sotle", vendar so hkrati opozarjali na razliko v pogledih glede slovenskega vprašanja. Po razkolu v Stranki prava je namreč pobudo v povezovanju s Slovenci prevzela domovinaška struja, medtem ko so t.i. "frankovci" stali ob strani. Pri tem so slednji ogorčeno ugotavljali, da so domovinaši "iz čustvenih ozirrov" prenehali uporabljati za Slovence izraz "planinski Hrvati". S tem naj bi povzročili "dualizem", ki preprečuje enotnost hrvaškega naroda (HP, 6. 10. 1898). Frankovce je motilo tudi, da so domovinaši na Trsat povabili "zastopnike stranke, ki je prej vedno najbolj odločno delovala proti Hrvatom in ki je bila vedno verna in zvesta dunajski politiki", ni pa bilo na shod tistih slovenskih politikov, ki so vedno sledili Starčevičevemu nauku. Pri tem so imeli v mislih seveda Tavčarja (HP, 14. 10. 1898). Ko je naslednje leto skupina slovenskih krščanskih socialcev obiskala Hrvaško, so jih frankovci, ki jih je glasilo KNS poimenovalo "čisti židovski pristaši", ob prihodu pričakali s klici "Živijo dr. Tavčar!" (SI, 16. 8. 1899).

Voditelju kranjskih liberalcev je bilo kasneje gotovo žal, da se zaradi obveznosti na Dunaju ni mogel udeležiti trsatskega shoda (HD, 27. 10. 1898). S svojo odsotnostjo je namreč omogočil prvaku KNS, da si pridobijo naklonjenost Hrvatov in prevzamejo pobudo v povezovanju s pravaši. Sodelovanje s pravaši v začetku ni potekalo povsem v skladu z željami prvakov KNS. Pravaški poslanci v državnem zboru so namreč po volitvah leta 1901 zavrnili ponudbo, da vstopijo v skupni klub s katoliškimi narodnjaki, če bi bili iz njega izključeni Tavčarjevi liberalci, kot je to zahteval Šusteršič (SI, 4. 2., 5. 2., 7. 2., 11. 3. 1901).

Vendar pa prvaki KNS kljub temu niso izgubili upanja v možnost vzpostavitve zaveznitva s pravaškimi strankami. Šusteršič je sicer vedel, da njihova ideologija temelji na liberalnih tradicijah, vendar je vseeno računal, da bodo postopno približale svoj idejno-politični profil krščanskodemokratskemu programu Slovenske ljudske stranke (SLS), v katero se je leta 1905 preimenovala KNS (SI, 2. 10. 1912). SLS je postala še bolj

zanimiva za hrvaške politike, ko se je štiri leta kasneje povezala z drugimi slovenskimi strankami političnega katolicizma v Vseslovensko ljudsko stranko (VLS).

Sodelovanje njenih prvakov s Hrvati se je razvijalo na dveh ravneh. Šusteršič je v okviru svojih parlamentarnih kombinacij sodeloval z istrskimi in dalmatinskimi pravaškimi zastopniki v državnem zboru, medtem ko je Krek posvečal posebno pozornost izobraževanju hrvaških dijakov, študentov in delavcev v krščanskosocialnem duhu (Rogulja, 1916). Svojim hrvaškim poslušalcem je Krek, ki si je na Hrvaškem pridobil izjemno veliko popularnost, pridno razlagal, "da so Slovenci le planinski Hrvati" (Škerbec, 1956, 158). Pripadnost slovenskih dežel hrvaškemu državnemu pravu pa je utemeljeval z istim argumentom kot Starčević – s pragmatično sankcijo iz leta 1712 (SP, 18. 7. 1907).

Prvaki SLS seveda niso bili tako naivni, da ne bi vedeli, da ima dogma o enem "hrvaško-slovenskem narodu", ki so jo vztrajno gojili in pompozno razglašali na raznih shodih, tudi svoje slabe strani. Toda v takratnih političnih razmerah, ko se je nemški nacionalizem nezadržno krepil, je pač prevladala ocena, da je za maloštevilni slovenski narod germanizacija večje zlo kot kroatizacija. Pri tem pa so le redki pomislili na to, da bi bil lahko oklep hrvaškega državnega prava, ki so si ga Slovenci poskušali nadeti, da bi se zaščitili pred udarci "tevtonskih" mečev, zanje morda pretesen in bi se v njem lahko sčasoma tudi zadušili.

Za kroatizacijo Slovencev se je zavzemal tudi ideolog SLS dr. Aleš Ušeničnik. Menil je, da "če bi se mi pod gotovimi pogoji združili s Hrvati, ne bi pravzaprav svoje narodnosti žrtvovali, ampak bi svojo narodnost šele dobili". Če bi Slovenci dovolili, da jih asimilirajo Nemci, "smo mi le pasivni, nemška bitnost bi nas takorekoč použila". Toda če bi se združili s Hrvati, "v veliki meri mi asimiliramo: oni bi nam dali svoj bolj razviti in bolj razširjeni jezik, mi bi jim dali premnogo elementov svoje kulture". Ušeničnik je bil celo prepričan, da "če abstrahiramo od jezika, bi postali bolj Hrvati Slovenci kot pa Slovenci Hrvati". Po njegovem mnenju bi bila za Slovence najboljša rešitev, da se združijo s Hrvati "v eno izmed zveznih držav velike Avstrije" (Ušeničnik, 1913).

V času priprav na aneksijo Bosne in Hercegovine leta 1908 je prišlo do intenziviranja sodelovanja med SLS in pravaši. Šusteršič in Krek sta zagovarjala trialistično rešitev jugoslovanskega vprašanja, v skladu s katero naj bi se iz slovenskih in hrvaških dežel ustanovilo južnoslovansko državnopravno telo "od Soče do Drine, od Mure in Drave do Jadranskega morja" (St, 19. 7. 1909). Politiki SLS so trdili, da bi z združitvijo katoliških južnih Slovanov pod habsburškim žezlom nevtralizirali agresivne tendence pravoslavnega srbstva na Balkanu in s tem okrepili status monarhije kot katoliške velesile. Takšne ideje so bile simpatične tudi

prestolonasledniku Francu Ferdinandu, tako da so lahko prvaki SLS računali na podporo konservativnih aristokratov iz t.i. "velikoavstrijskega kroga" (Gross, 1970; Rahten, 1999).

Kako so si pravaši predstavljali ureditev bodoče Velike Hrvaške v trialistični monarhiji, je razvidno iz brošur Nikole Zvonimirja Bjelovučiča. Tudi on je menil, da so Hrvati in Srbi en narod z enim jezikom, za Slovence pa naj bi bilo jasno, da so "planinski Hrvati". Država bi se imenovala "Kraljevina Hrvaška", razdeljena pa bi bila na županije. Uradni jezik naj bi bil en sam – hrvaški (edina izjema naj bi bila Tržaška županija, kjer bi bil dopuščen tudi italijanski). Slovensko ozemlje bi bilo razdeljeno na 6 županij: Kranjsko, Koroško-slovensko, Štajersko-slovensko, Goriško, Istrsko in Tržaško (slednji bi pripadala tudi mesta Koper, Izola in Piran). Glavno mesto kraljevine bi bil Zagreb, kjer bi stoloval od kralja imenovan ban s hrvaško vlado in zasedal sabor. Bjelovučič je tudi predvidel, da bi imela habsburška monarhija skupna ministrstva za zunanje zadeve, vojsko in mornarico (s sedežem v Pulju) (Bjelovučič, 1913).

Trialističnim načrtom pravašev in SLS so najbolj nasprotovali madžarski in nemškonacionalni politiki, vendar ti še zdaleč niso bili edini. Zavračala jih je tudi v banovini vladajoča Hrvaško-srbska koalicija, medtem ko so Tavčarjevi liberalci obtoževali prvake SLS, da želijo v imenu trializma ustvariti "nekakšno klerikalno jugoslovansko tvorbo" (SN, 27. 11. 1909). Takšnega mnjenja so bili tudi nekateri policijski uslužbenci na jugu monarhije, ki so v svojih poročilih trdili, da politiki SLS v zvezi s pravaši težijo k politični hegemoniji v južnoslovanskem svetu. (O tem je npr. pisal 22. novembra 1912 policijski direktor Manussi v Trstu v svojem poročilu vojnemu ministrstvu. ÖStA, KA, KM).¹

Voditelji slovenskega političnega katolicizma so v javnosti pogosto naglaševali, kako ne želijo nikogar prisiljevati, naj sprejme njihov politični program. Vendar so vseeno pričakovali, da bo krščanskodemokratska orientacija tista, ki bo v prihodnosti dominirala v političnem življenju južnoslovanskih dežel monarhije. A ne samo to. Zdi se, da so vsaj nekateri nasprotovali ustanovitvi južnoslovanske tvorbe, če bi ji vladali liberalci. To je mogoče sklepati na podlagi razgovora, ki ga je s Petrom Roguljem, mladim pristašem hrvaškega katoliškega gibanja, imel novinar iz tabora SLS Franc Terseglav. Ta je na Roguljevo vprašanje, pod katerimi pogoji bi bil trializem sprejemljiv za SLS, odgovoril: "Trializem ne bi bil koristen, dok ne budu hrvatske zemlje socijalno, politički i kulturno pripravljene za to. Ako se Hrvati ne priprave, nastat će kaos. Dakle trijalizam je ostvariv, – ali u hrvatskim zemljama mora biti za to učinjena dispozicija na osnovu kršćanske

demokracije, a nipošto na temelju liberalizma. Bolje da i ne budne trijalizma, ako će biti na podlozi liberalizma" (Rogulja, 1918-1919, 230).

Močna zavezniška hrvaška stranka po vzoru na SLS je bila torej predpogoj za uresničitev ambicioznih načrtov slovenskih katoliških narodnjakov. V primeru, da pravaški voditelji ne bi bili pripravljeni približati idejnopolitičnega profila svojih strank programu SLS, sta Šusteršič in Krek proučevala možnost formiranja ene ali več hrvaških strank s krščanskodemokratskim programom (Rogulja, 1918-1919, 196-197). S takšnim predlogom se je Krek pismeno obrnil na dalmatinskega pravaša Anteja Alfirevića (Alfirević, 1918). Bosansko-hercegovskim katoličanom pa je Krek priporočal, naj ustanovijo "krščansko narodno stranko", ki bi temeljila na načelih krščanskega demokratizma ter zagovarjala politično združitev slovenskih in hrvaških dežel (Rogulja, 1918-1919, 114). Čeprav je bilo jasno, da bi v južnoslovanskih krščanskodemokratskih strankah, ki bi jih bilo potrebno ustanoviti, imeli vodilno vlogo katoličani, so prvaki SLS nasprotovali vnašanju imena "katoliška" v njihov naziv. To je verjetno posledica želje, da bi v te stranke vstopali tudi Srbi.

V zvezi s tem se postavlja pomembno vprašanje, kakšen naj bi bil v skladu z zamislimi voditeljev SLS status Srbov v bodoči trialistični južnoslovanski tvorbi. Na podlagi časopisnih člankov je mogoče sklepati, da so prvaki SLS menili, da se morajo tudi avstro-ogrski Srbi podrediti hrvaškemu državnemu pravu: "Hrvatska stranka prava, koje državopravni nazori so tudi naši, ne izključuje Srbov od sodelovanja. Toda neobhodna pogoja za tako sodelovanje sta ta: da se primerno vpošteva dejstvo, da smo Slovenci in Hrvati, ki tvorimo večino avstrijskega jugoslovanstva, katoliki, drugič pa, da se mora postaviti naša politika na avstrijski, nikakor pa ne na velesrbski temelj. Ako Srbi v tem oziru z nami ne soglašajo, potem zanje ni in ne more biti mesta" (Sl, 4. 10. 1912).

Voditelji slovenskega političnega katolicizma niso skrivali ambicij, da bi skupaj s pravaši po uresnitvi trialističnega programa v južnoslovanskem delu monarhije predstavljali politično elito: "Imeli bi torej, če se jugoslovanski problem v okviru naše monarhije reši, računati z okrepitvijo liberalnega pravoslavstva; še bolj, če bi se naši monarhiji posrečilo kedaj vse srbstvo do Soluna pod svojim okriljem združiti. Toda v obeh slučajih, najbolj seveda v prvem, bi katoliški Slovenci in Hrvati mogli ohraniti svojo politično veljavo in kulturni vpliv, naslonjeni na celo državo, ne da bi bilo treba persekutivne politike proti katerikoli konfesiji na jugu. Morali bi pač s katoliško demokratiško idejo prekasati ves jug, ohraniti svojo slovensko oziroma hrvatsko narodno individualnost in udeleževati kulturne in

1 Zahvaljujem se kolegu Roku Stergarju, ki mi je posredoval citirani dokument.

socialne vrednote katolicizma, ki je s pametno praktično toleranco popolnoma združljiv" (SI, 2. 4. 1914).

"Pametna praktična toleranca" do pravoslavcev, ki jo je pridigal tisk SLS, še ni pomenila tudi enakopravnosti. Po mnenju vodstva SLS naj bi bil katoliški element dominanten v bodoči hrvaško-slovenski državnopravni tvorbi. Krek, Terseglav in drugi člani stranke so upali, da bi bilo mogoče postopno izpeljati versko unijo s pravoslavnimi Srbi v monarhiji, v obliki uniatske Cerkve (Lukan, 1982, 37, 41; Rogulja, 1918-1919, 230). Ambicije prvakov SLS, da razširijo "kranjski" model vladavine krščanske demokracije na jug monarhije (Pleterski, 1998, 303), pa pri večini hrvaških politikov niso bile dobro sprejete. Celo velik del hrvaških duhovnikov je zavračal možnost ustanovitve stranke na temelju političnega katolicizma (Krišto, 1994).

Ena redkih izjem je bil dalmatinski duhovnik Alfirević, ki je v letih pred prvo svetovno vojno vztrajno nastopal za hrvaško-slovensko sloglo na temelju hrvaškega državnega prava. V svojem glasilu je zastopal stališče, da je za Hrvate rešitev "samo v delu na katoliških načelih in v enotnosti s planinskimi Hrvati" (D, 12. 1. 1911). Z navdušenjem je navajal Šusteršičeve izjave, da se Slovenci čutijo Hrvate in da je slovenski "politični ideal, da bi cesar Franc Jožef I. kot hrvaški kralj zavladal nad vsemi slovenskimi pokrajinami, kot sestavnimi deli hrvaške države" (D, 13. 4. 1911). Prav tako si je Alfirevićev krog prizadeval, da bi argumentiral kompatibilnost Starčevićevega nauka s krščansko demokracijo (D, 7. 9. 1911). Pri tem je bil sicer neuspešen, vendar si je hitro prislužil očitek, da je zgolj "Šusteršičeva ekspoziura". Alfirević je leta 1910 predlagal, naj dalmatinska duhovščina korporativno vstopi v Stranko prava, ki bi se nato priključila VLS. Vendar pa so dalmatinski pravaši, še zlasti skupina Mateja Drinkovića, tedaj nastopili proti združitvi s slovenskimi "klerikalci" (Gross, 1971, 266-267).

A s tem še ni bilo konec prizadevanj VLS za zvezo s pravaši. Potem ko je prišlo do sprave med hrvaškimi pravaškimi frakcijami, se je 20. oktobra 1912 v Ljubljani sestal "Prvi hrvaško-slovenski sabor" (Pleterski, 1980, 65-73). Ustanovljen je bil skupni izvršilni odbor VLS in Vsepravaške organizacije, za sopedrednika skupni organizaciji pa sta bila imenovana Šusteršič in Mile Starčević. Shod ob zvokih himne Lijepa naša domovina, ki je bila že nekaj let obvezen del repertoarja zborovanj SLS, je bil zares imenitna manifestacija slovensko-hrvaške zvestobe v boju za dualistično idejo. Mile Starčević je navdušen izjavil, "da je bil današnji dan najsrečnejši v njegovem življenju", ker se naj bi začel uresničevati ideal njegovega strica Anteja, "ki je težil za tem in vroče želel, da pride kedaj do edinstva hrvatsko-slovenskega naroda". Šusteršič mu je odgovoril z napitnico "naši slavni skupni hrvaški domovini ... od najjužnejšega dela Dalmacije gori do Mure in Drave, od beneške meje pa doli do Drine". Pravaša Cezarja

Akačiča je v njegovem navdušenju zaneslo celo tako daleč, da je po analogiji s tezo Anteja Starčevića o Slovencih kot "planinskih Hrvatih" svoje sonarodnjake krstil kar za "primorske Slovence" (SI, 21. 10. 1912). Če dotedaj še kdo od vodilnih državnikov na Dunaju in v Budimpešti ni vedel, kaj hočejo Hrvati in Slovenci s svojim dualizmom, mu je to po ljubljanskem shodu gotovo postalo jasno.

Toda hrvaško-slovensko zborovanje v Ljubljani je pozdravil samo prestolonaslednik Franc Ferdinand (Kisling, 1953, 234), medtem ko avstro-ogrske vladni krogi niso kazali prav nobenega navdušenja nad protidualistično politiko pravašev in VLS. Intransigentno stališče avstro-ogrske vladne kroge in cesarjevo trmasto vztrajanje pri preživetju dualizma sta prisilila tudi del pravašev, da so se odrekli solidarnosti s "planinskimi Hrvati". Frankovci, ki so jih leta 1913 izključili iz Vsepravaške organizacije, so sedaj v svojih nastopih dokazovali, da sta hrvaška in ogrska državna ideja kompatibilni. Stališče njihove Hrvaške stranke prava je bilo, da bo do Velike Hrvaške lažje priti preko sodelovanja z madžarskimi in nemškimi zagovorniki dualizma. S tem v zvezi je značilna izjava Franka mlajšega, ki jo je na predvečer prve svetovne vojne izrekel v saboru: "Vendar naj Madžari in Avstrija izvršijo naš [Starčevićev] program, pa bom jaz največji unionist in najbesnejši madžaron" (SZ, 5. 3. 1917).

Z zagovarjanjem subdualistične rešitve jugoslovanskega problema so prišli frankovci v spor s pravaši Mileta Starčevića glede slovenskega vprašanja, saj so opustili načelo solidarnosti s slovenskimi politiki. Frankovec Iso Kršnjavi je npr. menil, da "Slovenci želijo postati Hrvati, da bi nam zavladali". Zavezništvo s Slovenci, ki se "nahajajo na poti Nemcev do Trsta in bodo vsekakor ubiti", naj bi tako samo oteževalo hrvaške pogajalske pozicije (Kršnjavi, 1986, 754). Skratka, frankovci so bili v zameno za ustanovitev zelene Velike Hrvaške pripravljeni žrtvovati Slovence. Nasprotno pa je Starčevićeva stranka prava še naprej lojalno vztrajala pri načelu hrvaško-slovenske solidarnosti.

Umor Franca Ferdinanda v Sarajevu 28. junija 1914 je razblinil sanje slovenskih in hrvaških politikov o ustanovitvi velikohrvaške tvorbe v reformirani Veliki Avstriji. Razlike med stališčema obeh banovinskih pravaških strank do rešitve jugoslovanskega vprašanja so postale med prvo svetovno vojno še bolj očitne (Krizman, 1989). V predlogu saborske adrese na kralja 5. marca 1917 je Starčevićeva stranka prava izrazila zahtevo, naj ustavni dejavniki priznajo hrvaški in slovenski narod "kot eno enotno in nerazdeljivo narodno celoto". Kralja je zaprosila naj v skladu z "modernim načelom narodnosti" in "pravom, utemeljenim na dejstvih preteklosti", združi Slovence in Hrvate v "eno samostojno in neodvisno državno telo ... pod vlado prejasne habsburško-lotarinške hiše" (SZ, 5. 3. 1917).

Hrvaška stranka prava se je ob tej priložnosti zavzela za združitev hrvaških dežel z Bosno in Hercegovino, glede Slovencev pa se ni jasno opredelila. Dr. Živko Petričić je zato v saboru frankovce ostro napadel, češ da želijo izvesti združitev Hrvaške v okrnjeni obliki: "Če vi ne želite posegati v dualizem in ogrsko državno idejo, potem se morate odreči Slovencev, Bosne, Istre, Reke in Medmurja" (SZ, 5. 3. 1917). Starčevićeva stranka prava je kot svoj cilj označevala ustanovitev "starodavne hrvaške narodne države na ozemlju od Soče do Beljaka pa vse tam do Drine in Zemuna na vzhodu in v tej državi popolno enakopravnost za vsakega sina našega naroda, pa naj se imenuje Hrvat, Slovenec ali Srb" (Tudman, 1993, 154).

V dunajskem parlamentu je prišlo medtem do ustanovitve skupnega kluba vseh južnoslovanskih poslancev (Pleterski, 1971). Njegov načelnik dr. Anton Korošec je 30. maja 1917 prebral znamenito "majniško deklaracijo", ki je zahtevala združitev vseh pokrajin monarhije, poseljenih s Slovenci, Hrvati in Srbi, v eno državno telo. Izjavo, ki se je sklicevala na "narodnostno načelo in hrvaško državno pravo", je Starčevićeva stranka prava toplo pozdravila, medtem ko so jo frankovci pričakali na nož. Dr. Aleksander Horvat je nastopil proti deklaraciji, češ da implicitno priznava obstoj srbskega naroda na ozemlju Hrvaške. "Vse dokler obstoji možnost vzpostavitve svobodne Srbije in Črne gore," je opozoril v saboru 10. avgusta 1917, "tako dolgo je protihrvaško, nepolitično in nepatriotično ustvarjanje srbskega naroda tukaj in dajanje posebnih privilegijev nekakšnemu srbskemu narodu, ker se nam s tem koplje grob za prihodnost ..." (SZ, 10. 8. 1917). Podobno stališče je zavzel tudi Horvatov strankarski kolega Stipe pl. Vučetić: "Kdor stoji na hrvaškem državnem pravu, ta mora poznati v hrvaških deželah samo

hrvaški politični narod. Toda tisti, ki uporablja izraz hrvaško državno pravo, pa vstavlja v takšno izjavo besede, kot Slovenci, Hrvati in Srbi, odvzema svojemu hrvaškemu narodu politično pravo, to pravo pa daje enako Slovincem, Hrvatom in Srbom. Hrvaško državno pravo vključuje teritorialno pravo, to teritorialno pravo pa je samo last hrvaškega naroda in nikogar drugega" (SZ, 15. 5. 1918).

Majniško deklaracijo Jugoslovanskega kluba je odločno obsodila tudi frankovcem sorodna pravaška skupina okoli vplivnega sarajevskega nadškofa dr. Josipa Stadlerja. 16. novembra 1917 so Stadlerjevi pristaši sprejeli kot protiutež majniški deklaraciji lastno državnopravno izjavo, s katero so zahtevali "združitev tistih dežel, na katere se nanaša hrvaško državno pravo, to je Hrvaške, Slavonije, Dalmacije, Bosne, Hercegovine in hrvaške Istre, v politično in finančno avtonomno, s habsburško monarhijo kot celota neločljivo povezano državno telo" (BP, 20. 11. 1917).

Vendar sta vehementno vztrajanje pri nepriznavanju srbskega naroda na Hrvaškem in nezainteresiranost za usodo Slovencev Stadlerjevo skupino in frankovce vodila v vedno večjo izolacijo. Razpad habsburške monarhije in nastanek jugoslovanske države so tako pričakali kot poraženci, saj jim ni uspelo uresničiti Starčevićevega ideala Velike Hrvaške. Šusteršičev naslednik Korošec je po neuspelem poskusu ustanovitve jugoslovanske katoliške stranke opustil koncept hrvaško-slovenskega sodelovanja, kot ga je skupaj s Krekom načrtoval njegov predhodnik, svojo politiko v novi državi pa je gradil predvsem na zavezništvu s srbskimi politikami. In tudi stranka velikega "planinskega Hrvata" Tavčarja se je povezala z nasprotniki pravašev in zaplula v jugoslovanske unitaristične vode.

Hrvaško-slovenski sabor v Ljubljani (1912) (Rahten, 2001,120).
Croatian-Slovenian parliament in Ljubljana (1912) (Rahten, 2001,120).

"CROATIA ALPESTRIS": THE POSITION OF SLOVENE PROVINCES IN THE CONCEPTS OF THE CROATIAN PARTY OF RIGHTS

Andrej RAHTEN

Science and Research Centre of the Republic of Slovenia Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18
e-mail: andrej.rahten@gov.si

SUMMARY

In the second half of the 19th century, Dr. Ante Starčević and Eugen Kvaternik, the instigators of the Party of Rights in Croatia, began to integrate the Slovenes, labelled as the "Alpine Croats" into their national concepts. They substantiated the allegiance of the Slovene provinces to the Croatian national law by the pragmatic sanction formulation from 1712, which allowed the Habsburgs to reign over Croatia only on condition that they rule the provinces of Styria (Štajerska), Carniola (Kranjska) and Carinthia (Koroška) at the same time. At first, the Slovene politicians looked upon Starčević's thesis about the "Alpine Croats" as on a territorial aspiration of the Croatian nationalism. Particularly disputable in the eyes of the Slovenes was Starčević's demand to annex to Croatia the counties of Žumberk (Žumberak) and Marijindol (Marindol), which historically belonged to the Duchy of Carniola.

The relations between members of the Croatian Party of Rights and Slovene politicians improved in the 1880s. At that time, the Slovene political elite attempted to neutralise, by leaning on the Croats, the German and Italian political pressure and to strengthen its position in the Vienna Parliament. The first contacts with the Croatian Party of Rights were made by Dr. Ivan Tavčar, the leader of the Slovene liberals, who claimed that the Slovene nation could look optimistically into the future only if leaning upon the Croatian historical rights. The Slovene Catholic Nationalists initially condemned Tavčar's Croatophilous policy, but at the turn of the 19th century they themselves became enthusiastic about collaborating with the Croatian Party of Rights. The most ardent advocates of alliance with the Croats were Dr. Ivan Šusteršič and Dr. Janez Evangelist Krek, the leaders of the party of the Slovene political Catholicism, which had in the years prior to World War I developed into a dominant power on the Slovene political scene. In 1898, Krek attended the assembly of the Party of Rights at Trsat and interceded for a union of the Slovenes and Croats on the basis of the Croatian historical rights.

The thesis about the Slovenes as "Alpine Croats" became a constituent part of the trialistic programme, which anticipated a reform of the dualistic system of the Habsburg Monarchy and founding of a South Slav state unit. The trialistic idea reached its peak in 1912, when the followers of Šusteršič's All Slovene People's Party and the Croatian Party of Rights founded a joint political organisation with a trialistic programme. The country's main political factors, however, opposed the Habsburg Monarchy's trialistic reform, the only exception being the "Great Austrian circle" of the crown prince Franz Ferdinand who, however, was killed in 1914 by the Great Serb conspirators. As early as on the eve of the Sarajevo assassination, the relations between Slovene politicians and some of the members of the Croatian Party of Rights, who spoke in favour of a subdualistic solution of the Croatian question, deteriorated a great deal. World War I brought new elements into the political mentality of the Slovene and Croat politicians, due to which the Party of Rights' concept of the Croatian-Slovene community lost its political weight.

Key words: Habsburg Monarchy, Slovene-Croatian relations, Croatian Party of Rights, trialism

KRATICE

BP (1917) - Bosnische Post. Sarajevo.

D (1911) - Dan. Split.

HD (1898) - Hrvatska domovina. Zagreb.

HP (1898) - Hrvatsko pravo. Zagreb.

NS (1898) - Naša sloga. Trst.

ODZK (1881, 1896) - Obravnave deželnega zbora kranjskega. Ljubljana.

ÖStA, KA, KM - Österreichisches Staatsarchiv, Kriegsarchiv, Kriegsministerium, Präs-Nr. 13092.

PPO (1893) - Poročilo pripravljalnega odbora o l. slov[enskem] katoliškem shodu, kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani.

SI (1898, 1899, 1901, 1912, 1914) - Slovenec. Ljubljana.

SN (1909) - Slovenski narod. Ljubljana.

SP (1907) - Stenographische Protokolle über die Sitzungen des Hauses der Abgeordneten des Reichsrates. Wien.

St (1909) - Straža. Maribor.

SZ (1914, 1917, 1918) - Stenografski zapisnici Sabora Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije. Zagreb.

LITERATURA

Alfirević, A. (1918): Dr. J. Krek – in memoriam. Hrvatska straža, 1-2/1918. Rijeka, 42-46.

- Bjelovučić, N. (1911):** Trializam i hrvatska država. Dubrovnik.
- Diklić, M. (1998):** Pravaštvo u Dalmaciji do kraja prvoga svjetskog rata. Zadar, Matica Hrvatska i Zavod za povijesne znanosti HAZU.
- Gross, M. (1970):** Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. Časopis za suvremenu povijest, II/1. Zagreb, 9-74.
- Gross, M. (1971):** Uloga šibenškog pravaštva u dalmatinskoj i općehrvatskoj politici uoči Prvog svjetskog rata. Radovi Instituta za povijest Sveučilišta u Zagrebu 1/1971. Zagreb, 259-285.
- Gross, M. (1973):** Povijest pravaške ideologije. Monografije, 4. Zagreb, Institut za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu.
- Gross, M. (2000):** Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret. Zagreb, Golden Marketing.
- Gross, M. (2001):** Slovenske političke struje i hrvatsko državno pravo devedesetih godina 19. stoljeća. V: Rajšp, V. et al.: Melikov zbornik. Slovenci in njihovi srednjeevropski sosedji. Ljubljana, Založba ZRC, 731-748.
- Horvat, J. (1940):** Ante Starčević. Kulturno-povijesna slika. Zagreb.
- Hribar, I. (1983):** Moji spomini. 1. del. Ljubljana, Slovenska matica.
- Jelčić, D., Sabljak, T. (1997):** Ante Starčević i njegovo djelo. Zbornik radova. Zagreb, HAZU.
- Kermavner, D. (1966):** Slovenska politika v letih 1879 do 1895. Opombe h V. knjigi Ivana Prijatelja Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848-1895. Ljubljana, DZS.
- Kiszling, R. (1953):** Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este. Leben, Pläne und Wirken am Schicksalweg der Donaumonarchie. Graz-Köln, Böhlau Verlag.
- Korunić, P. (1985):** Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici. Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870. Plava biblioteka. Zagreb, Globus – Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu.
- Krišto, J. (1994):** Prešućena povijest. Katolička crkva u hrvatskoj politici 1850.-1918. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Krizman, B. (1989):** Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi. Plava biblioteka. Zagreb, Globus.
- Kršnjavi, I. (1986):** Zapisi. Iza kulisa hrvatske politike. 2. del. Zagreb, Mladost.
- Lončar, D. (1912):** Hrvaško državno pravo in Slovenci. Naši zapiski, VIII. Ljubljana, 350-355.
- Lukan, W. (1982):** Janez Ev. Krek in slovensko nacionalno vprašanje. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1-2/1982. Ljubljana, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, 25-53.
- Mal, J. (1911):** Žumberk in Marindol. Dom in svet, XXIV. Ljubljana, 266-268; 313-315.
- Matković, S. (2001):** Čista stranka prava 1895.-1903. Biblioteka Hrvatska povijesnica 3, Monografije i studije, 13. Zagreb, Hrvatski institut za povijest – Dom i svijet.
- Orožen, F. (1901):** Vojvodina Kranjska. Slovenska zemlja. Opis slovenskih pokrajin v prirodnoznanstvenom, statističkom, kulturnem in zgodovinskom oziru, 4. Ljubljana.
- Pleterski, J. (1969):** Jugoslovanski problem pri Vseslovenski ljudski stranki do leta 1917. V: Naučni skup u povodu 50-godišnjice raspada Austro-Ugarske monarhije i stvaranja jugoslavenske države. Zagreb, 121-130.
- Pleterski, J. (1980):** Zveza Vseslovenske ljudske stranke in Hrvatske stranke prava. Zgodovinski časopis, 1-2/1980. Ljubljana, Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 5-75.
- Pleterski, J. (1981a):** Jugoslovanska misel pri Slovencih v dobi Taaffejeve vlade (1879-1893). V: Pleterski, J.: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. Documenta et studia historiae recentioris, 2. Maribor, Založba Obzorja, 28-38.
- Pleterski, J. (1981b):** Badenijeva kriza in Slovenci. V: Pleterski, J.: Študije o slovenski zgodovini in narodnem vprašanju. Documenta et studia historiae recentioris, 2. Maribor, Založba Obzorja, 61-68.
- Pleterski, J. (1998):** Dr. Ivan Šušteršič 1863-1925. Pot prvaka slovenskega političnega katolicizma. Ljubljana, Založba ZRC.
- Radosavljevič, B. (1994):** Katoliška narodna stranka in Hrvati v letih 1897-1903. Zgodovinski časopis, 3/1994. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 335-351.
- Rahten, A. (1999):** Trialistične zamisli slovenskih in hrvaških politikov v letih pred prvo svetovno vojno. Prispevki za novejšo zgodovino, 2/1999. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino, 65-73.
- Rahten, A. (2001):** Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu. Slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897-1914. Celje, Cenesa, Založba Panevropa.
- Rogulja, P. (1916):** Dr. Janez Ev. Krek. Najveći slovenski socijalni politik. Zagreb.
- Rogulja, P. (1918-1919):** Među Slovincima (Bilješke iz studentskoga dnevnika od god. 1909. i 1910.). Luč, 1-10/1918-1919. Zagreb.
- Starčević, A. (1943):** Izabrani spisi. Zagreb, Hrvatski bibliografski zavod.
- Starčević, A. (1971):** Misli i pogledi. Pojedinaac-Hrvatska-svijet. Zagreb, Matica hrvatska.
- Starčević, A. (1971):** Politički spisi. Zagreb, Znanje.
- Škerbec, M. (1956):** Pregled novodobnoga slovenskega katoliškega gibanja. 1. del. Cleveland.
- Tudman, F. (1993):** Hrvatska u monarhističkoj Jugoslaviji 1918.-1941. 1. del. Zagreb, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Ude, L. (1971):** Slovenci in jugoslovanska ideja v letih 1903-1914. V: Ude, L.: Slovenci in jugoslovanska skupnost. Maribor, Založba Obzorja, 22-85.
- Ušeničnik, A. (1913):** Slovenci in Hrvati. Čas, VII. Ljubljana, 431-441.
- Vitezović, P. R. (1997):** Oživjela Hrvatska. Zagreb, Golden marketing – Narodne novine.